

pregledni znanstveni članek
prejeto: 2008-06-02

UDK 7.035.25(497.4)

ODSEVI EGIPTA V SLOVENIJI

Tomislav KAJFEŽ
SI-1000 Ljubljana, Župančičeva 4

IZVLEČEK

Umetnost je črpala egipčanske elemente iz znanstvenega raziskovanja in iz izročila in domišljije piscev in popotnikov. V Evropi je bila prisotna že v rimski dobi, v času renesanse pa je sledilo ponovno odkritje egipčanskih in egiptiziranih motivov. Naslednji val uporabe staroegipčanskih motivov je sledil v 18. stoletju. Napoleonov pohod v Egipt pa je Evropi prinesel natančno podobo staroegipčanske umetnosti in arhitekture. V 19. stoletju je sledilo nešteto primerov obujenega Egipta. Naslednji veliki val egiptomanije je opaziti po odkritju Tutankamonove grobnice leta 1922. Slovenski prostor je tudi pri tem sledil umetnostnim tokovom Evrope.

Ključne besede: obujeni Egipt, umetnost, arhitektura, oblikovanje, Plečnik

RIFLESSI DI EGITTO IN SLOVENIA

SINTESI

Grazie a Napoleone si è potuta affermare la cultura dell'antico Egitto in tutti i campi artistici dell'Occidente. Gli elementi egiziani venivano assimilati tramite le ricerche scientifiche e dai racconti e dalla fantasia degli scrittori e dei viaggiatori. In Europa questa cultura era già presente al tempo degli antichi Romani, nel Rinascimento si ebbe una nuova scoperta dei motivi egizi e di imitazioni che divennero popolari nell'arte e nell'architettura. L'ondata successiva di utilizzo dei motivi egizi antichi si manifestò nel 18° secolo, quando gli architetti del circolo dell'Accademia francese a Roma cominciarono a inserire elementi egizi nell'architettura. La campagna napoleonica in Egitto del 1798 portò in Europa un'immagine precisa dell'arte e dell'architettura egizia antica. Nel 19° secolo seguirono quindi innumerevoli esempi di risveglio egiziano – come viene definita l'egittomania. La grande ondata successiva di egittomania si sviluppò dopo la scoperta della tomba di Tutankamon nel 1922. Lo spazio sloveno anche in questo caso seguì le correnti artistiche del resto d'Europa.

Parole chiave: Egitto risvegliato, arte, architettura, elaborazione, Plečnik

S popularnim izrazom egiptomanija označujemo prisotnost staroegipčanske kulture v evropski umetnosti od antike do danes. Izraz je domač v francoskem kulturnem okolju in je prišel v uporabo zahvaljujoč Jean-Marcelu Humbertu (*L'Égyptomanie dans l'art occidental, Paris 1989*). V anglosaškem svetu izraz egiptomanija zaradi njegovega slabšalnega pomena nadomeščajo z izrazom "obujeni Egipt" (*Egyptian revival*). Razlikovati moramo med egiptomanijo, ki pomeni vnašanje egipčanskih prvin v aktualno umetnost in egiptofilijo, ki označuje zbiranje egipčanskih predmetov, in splošno zanimanje za stari Egipt.

Egiptomanija se pojavlja na vseh področjih umetnosti: v arhitekturi, oblikovanju notranje opreme, izdelkih umetne obrti, kiparstvu, slikarstvu, gledališču in filmu. Črpala je egipčanske elemente tako iz znanstvenega raziskovanja starega Egipta kot iz izročila in domišljije številnih piscev in popotnikov (Kajfež, 2000, 112).

Raziskovalci so se pojavom egiptomanije začeli posvečati pred desetletji. Tako je bil arhitekt James Stevens Curl, ki se je s to temo prvič srečal leta 1960, pionir na področju raziskovanja tega pojava (Curl, 1994). V širši in strokovni javnosti so imele velik odmev tri velike razstave: v Parizu leta 1994, v Ottawi istega leta in na Dunaju leta 1995. Na dunajski razstavi z naslovom *Ägyptomanie* je sodelovala tudi Slovenija s skrinjico za dragocenosti z gradu Snežnik (Hamernik, 2000, 59–61).

Sam izraz egiptomanija je nekdanj označeval le kratko obdobje v umetnosti v času eklekticizma, takoj po Napoleonovem pohodu v Egipt. Povečano zanimanje za Egipt v začetku 19. stoletja pa ne pomeni, da pred tem zanj ni bilo zanimanja. Tako začetki egiptomanije segajo daleč v preteklost, v čas helenizma in posebej v rimsko dobo. Rimljanom so egipčanski kulti, predmeti in oblike (Izidin kult, kipci, obeliski, sfinge, piramide itd.) predstavljali predvsem veliko estetsko vrednost in skrivnosten svet, hkrati pa so bili predmet posnemanja tedanjih umetnikov. Prestolnico Rim so krasiли številni obeliski, pripeljani iz Egipta, ki pa jih danes vidimo v renesančni in baročni postavitvi. Navdušenje nad egipčanskimi predmeti kažejo tudi obsežne zbirke, ki so danes v Vatikanskih in Kapitolinskih muzejih v Rimu.

V obdobju renesanse je sledilo ponovno odkritje egipčanskih in egiptiziranih, v egipčanskem slogu izdelanih, motivov, ki so postali priljubljeni v likovni umetnosti in arhitekturi. Čeprav najdemo egipčanske prvine tudi v umetnosti 16. in 17. stoletja, naslednji veliki val egiptomanije sledi v 18. stoletju. Takrat so se umetniki zbirali v krogu akademij, ki so nudile tako teoretično kot praktično vedenje o preteklih obdobjih. Arhitekti, izšolani na Francoski akademiji v Rimu, so začeli uporabljati egipčanske oblike v eksotičnih kombinacijah. V njihovih delih je bilo mnogo oblik, ki so spominjale na piramide, obeliske, sfinge, egipčanske nadstreške, stebre in druge podrobnosti. Tudi ikonografija evropskega prostozidarstva, te močne sile v času razsvetljenstva, je bila skoraj

prenatrpana z egiptiziranimi oblikami. Prostozidarstvu je stari Egipt pomenil neizčrpen vir starih znanj in modrosti. Tudi Mozartova opera *Čarobna piščal* sodi v sklop prostozidarske egiptomanije.

Odkritja v času Napoleonovega pohoda v Egipt (1798–1801) pa so Evropi prinesla natančno podobo staroegipčanske umetnosti in arhitekture. Tako se je hitro pojavil obujeni egipčanski stil v arhitekturi dvoran, prireditvenih in razstavnih prostorov, tovarn, pokopaliških paviljonov in mavzolejev.

19. stoletje je prineslo mnoge primere obujenega Egipta v arhitekturi, oblikovanju pohištva in nakita, v slikarstvu, ornamentih in celo zaključkih na dimnikih. V glasbi pa je na primer najbolj znano delo tega obdobja Verdijeva opera *Aida*.

V 20. stoletju je val egiptomanije sledil odkritju Tutankamonove grobnice leta 1922, nato pa je v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja egiptomanija našla pot tudi v nov množični medij – film (Curl, 1994, XIV–XIX). Slovenski prostor je kot del srednjeevropskega in sredozemskega kulturnega prostora tudi v tem segmentu sledil evropskim umetnostnim tokovom. Tako imamo primere, ki sodijo v koncept obujenega Egipta tudi pri nas.

V evropski arhitekturi in umetnosti so že od antike dalje prisotni nekateri elementi egipčanskega arhitekturnega oblikovanja. Tako so bile svojstvene staroegipčanske oblike, kot so piramida, obelisk in pilon, pogosto upodobljene v številnih javnih in nagrobnih spomenikih. Ena najpogostejše uporabljenih oblik je obelisk, ki je starim Egipčanom predstavljal kultni simbol, povezan s sončnim božanstvom. Ta pravokotni steber, z vrhom v obliki majhne piramide, je v Evropi prisoten že od antike naprej. Cesar Avgust je bil namreč prvi, ki je dal pripeljati pravi obelisk iz Egipta v Rim. Od takrat dalje so pripeljali številne obeliske ali pa so jih Rimljani sami izklesali v egipčanskem slogu in iz egipčanskega granita. Tako danes v Rimu še stoji štirinajst obeliskov, ki pa so jih na novo postavili v obdobju renesanse in baroka (Curl, 2005, 22).

Staroegipčanski obelisk ima štiri stranice in njegov presek je kvadraten, baročna oblika obeliska pa ima tri stranice in tako trikoten presek. Obelisk se je kot spomenik, predvsem nagrobnik v Evropi, ohranil vse do danes.

Trikotni obelisk je sestavni element znamenitega *Vodnjaka (treh) kranjskih rek* v Ljubljani, ki ga je v letih 1743–1751 izdelal in postavil kipar Francesco Robba. Za osnovno likovno spodbudo pri oblikovanju ljubljanskega vodnjaka velja Berninijev *Vodnjak štirih rek* (1628–1651) na Piazza Navona v Rimu, ki ima v sredini originalni egipčanski obelisk. Prvotno je bil postavljen že leta 81 po Kristusu, v začetku 4. stoletja pa predstavljen v Cirkus na Via Appia. V srednjem veku je obelisk ležal zlomljen, dokler ga leta 1648 papež Inocenc X, veliki meceni umetnosti, ni dal postaviti na današnji prostor na Piazza Navona (Curl, 2005, 137).

Po arhitekturni zasnovi je Robbovem vodnjaku še bliže Barigionijeva fontana iz leta 1711, ki stoji pred Panteonom. Robba je združil Barigionijev vodnjak s figurami, ki jih najdemo na Berninijevem vodnjaku, obenem pa štirikotno zasnovo obeliska zamenjal s trikotno (Klemenčič, 1998, 43). Zamenjavi štirikotne zasnove s trikotno in s tem uporabo baročne oblike obeliska je narekovala vsebina Robbovega vodnjaka, ki je posvečen trem kranjskim rekam.

Piramida še vedno predstavlja nagrobni simbol *"par excellence"*; antična grobnica, ki je postala v modernem svetu simbol smrti in zadnje mesto počitka. Tradicija uporabe piramide kot grobnice ali spomenika, povezanega s simboliko smrti, sega v 16. stoletje in se je nadaljevala skozi naslednja stoletja (Humbert, 2007, 120).

Neoklasicistični kipar Antonio Canova (1757–1822) je zasnoval vrsto nagrobnih spomenikov v obliki piramide. Uvedel je ploščato piramido z vhodom kot glavnim elementom kompozicije. Tak primer je nagrobni spomenik – kenotaf nadvojvodinji Mariji Christini iz leta 1805, ki se nahaja v cerkvi sv. Avgušтина na Dunaju (*Augustinerkirche*). Tu se z leve strani figure, ki predstavljajo tri starostna človekova obdobja, pomikajo proti preprostim vratom vhoda v piramido. Vodilna figura nosi v rokah žaro. Na desno stran kompozicije je Canova umestil ležečo figuro leva, ob njem pa krilatega genija smrti. Podobno je Canova zasnoval mavzolej slikarju Tizianu v cerkvi *Santa Maria Gloriosa dei Frari* v Benetkah, ki pa so ga dokončali njegovi učenci leta 1827 in je postal Canovin nagrobni spomenik (Curl, 2005, 283–284).

Primer poenostavljene oblike takega spomenika je tudi pri nas. Približno kilometer pred prevalom Predel stoji ob cesti vojaški spomenik, povezan z napoleonskimi vojnami. Maja 1809 se je na Predelu stotnik Johann Hermann von Hermannsdorf s svojo enoto sljunkskih graničarjev tri dni pogumno upiral neprimerno močnejši francoski vojski, ki je prodirala proti Trbižu. 18. maja so padli skoraj vsi branilci. Dan pred njimi je v avstrijski utrdbi v Naborjetu skupaj s tovariši umrl tudi stotnik Friedrich Hensel. Spomin na vse padle hrabre branitelje je dal avstrijski cesar Ferdinand I. počastiti s spomenikoma. V Naborjetu so leta 1850 postavili klasicistično obzidano piramido z levom ob vznožju. Model zanj je izdelal dunajski kipar Adam Rammelmayer. Enak spomenik so leta 1851 na Predelu posvetili tudi stotniku von Hermannsdorfu in njegovim vojakom (sl. 1). Granitno ploščato piramido, prislonjeno na kamnit rustikalen podporni zid, so postavili pri zidani trdnjavi, ki so jo leta 1848 zgradili na mestu nekdanje požgane lesene utrdbe. Ob vznožju piramide je postavljena bronasta figura ranjenega leva, ki se je zgrudil na ščit in liktorski sveženj (Žitko, 1996, 43).

Spomenik na Predelu predstavlja močno reduciran Canovin koncept nagrobnega spomenika v obliki piramide, od katerega sta ostala le ploščata piramida, pa še ta brez vhoda, in ležeča figura leva.

Sl. 1: Spomenik stotniku Johannu Hermannu von Hermannsdorfu na Predelu na razglednici iz prve polovice 20. stoletja (Klavora, 2003, 298).

Fig. 1: Monument to captain Johann Hermann von Hermannsdorf at Predel on a postcard from the first half of the 20th century (Klavora, 2003, 298).

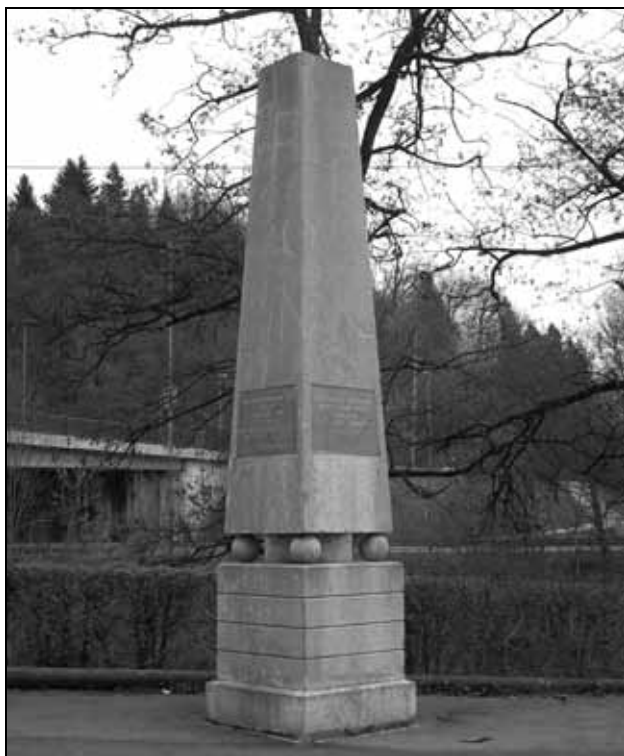
Na ljubljanskem Navju, nekdanjem pokopališču in danes parku zaslužnih mož, so ohranjeni trije nagrobni spomeniki iz druge polovice 19. stoletja, ki sodijo v obsežno skupino nagrobnikov v obliki obeliska (sl. 2).

Nagrobnik Janeza Krstnika Kersnika, priljubljenega profesorja na ljubljanskem liceju, so postavili na pobudo njegovih nekdanjih učencev leta 1855. Več kot štiri metre visok nagrobnik iz ihanskega kamna je delo ljubljanskega kamnoseka Ignacija Tomana mlajšega. Na stopničastem podstavku se dviga obelisk, njegove stroge linije rahlja krepak osrednji del s klasicističnimi zatrepi in stiliziranimi akroteriji (Piškur, Žitko, 1997, 145–146).

Sl. 2: Nagrobnika v obliki obeliska na Ljubljanskem Navju (foto: T. Kajfež).

Fig. 2: Tombstone in the shape of an obelisk at Ljubljana Navje (photo: T. Kajfež).

Sl. 3: Spomenik osuševanju Ljubljanskega barja (foto: T. Kajfež).

Fig. 3: Monument to the reclamation of the Ljubljana marsh (photo: T. Kajfež).

Nagrobnik Josefa Resslera, češkega gozdarskega strokovnjaka in izumitelja, ki je deloval na Kranjskem in leta 1857 umrl v Ljubljani, so postavili verjetno okoli leta 1858. Mestna občina Ljubljanska je leta 1937, ob 80-letnici smrti, postavila Ressleru nov spomenik, ker je stari spomenik v obliki obeliska že začel razpadati. Uporabili so enega od zapuščenih nagrobnikov v obliki obeliska, ki je bil narejen verjetno med letoma 1870 in 1880. Grb družine, ki ji je nagrobnik pripadal, so pustili in na obelisk vstavili le ploščo s češkim napisom (Piškur, Žitko, 1997, 142–144).

Nagrobni spomenik Janezu Bleiweisu, veterinarskemu strokovnjaku, politiku in narodnem buditelju, so leta 1882 postavili njegovi domači. Izdelavo reprezentativnega obeliska so zaupali uglednemu graškemu kamnoseškemu podjetju Grein, podstavek pa je iz domačega kamna izdelal ljubljanski kamnosek Vinko Čamernik. Edini okras na tri metre visokem nagrobniku je plemiški grb iz kararskega marmorja (Piškur, Žitko, 1997, 13–140).

Primer obeliska kot javnega spomenika iz 19. stoletja predstavlja spomenik osuševanju Ljubljanskega barja, ki stoji na Grubarjevem nabrežju nedaleč od Karlovškega mosta v Ljubljani (sl. 3). Osušitev močvirnega in skoraj

nedostopnega Barja je bila za Ljubljano in njeno okolico izrednega pomena. Leta 1825 si je napredek del pri melioraciji z levega brega Grubarjevega prekopa ogledal cesar Franc I. s soprogo Karolino Avgusto. Na tem mestu je štiri leta kasneje mesto Ljubljana dalo postavili spomenik, ki je predstavljal hvaležnost mesta cesarju in je bil posvečen osuševanju Barja. Zasnovali so ga v Deželni gradbeni direkciji, iz granita pa ga je izdelal domači kamnosek Ignacij Toman. Mestni možje so se odločili za preprost in nezahteven pomnik. Kljub temu preseneča s skladno kombinacijo geometrijskih oblik, ki jih je narekoval klasicizem, od kocke in krogel do obeliska. Na vsaki od četverih strani obeliska je bila napisna plošča iz črnega marmorja z latinskim besedilom (Žitko, 1996, 83). Besedila omenjajo prvega graditelja prekopa Gabrijela Gruberja, zasluge cesarja Franca I. pri osuševanju Barja, potek del, opravljenih v času ilirskega guvernerja barona Schmidburga, ter cesarjev in cesaričin ogled del 17. avgusta 1825 (Kopriva, 1989, 82).

Odmeve starega Egipta najdemo tudi v delih slovenskega neoklasicističnega slikarja Franca Kavčiča (1755–1828). Med Kavčičevimi risbami, ki posnemajo antične umetnine, je tudi vrsta risb z egipčanskimi motivi. Risbe so v skladu z neoklasicistično teorijo, ki je poudarjala vrednost egipčanske umetnosti. Kavčič se je od leta 1779, kot cesarski štipendist avstrijskega dvora, izpopolnjeval v slikarstvu v Bologni in Rimu. V Rimu ni bilo težko najti egipčanskih umetnin, saj so bile razstavljene v Vatikanskih muzejih, Kapitolskih muzejih, v vilah Albani, Verospi, Borghese in v Salustovih vrtovih. Prav tako so v mestu že od renesanse naprej stali monumentalni egipčanski spomeniki. Egipptomaniji, ki je vladala Evropi, se je tako Kavčič pridružil z risbami iz posamičnih zbirk in z risbami, ki na enem listu združujejo več egipčanskih predmetov. Liste je zaznamoval z napisi "d'Egitto" (Rozman, 1978, 51). Posebno znana je Kavčičeva perorisba Cestijevega groba v obliki piramide v Rimu, ki jo je leta 12 pred Kristusom postavil Cestij in je bila kasneje med letoma 271 in 275 vključena v Avrelijansko obzidje.

V stavbi Narodnega muzeja Slovenije je na poti v prvo nadstropje pahljačast strop z upodobitvami alegorij: arheologije, zgodovine, umetnosti in prirodoslovja, ki so delo slikarja Jurija Šubica. Ta je med bivanjem v Franciji prejel vabilo za sodelovanje pri dekoraciji nove stavbe Deželnega muzeja v Ljubljani, ki so jo gradili od leta 1883 do leta 1885. Jurij je avgusta 1885 iz svojega pariškega ateljeja poslal slike, med njimi tudi alegorijo arheologije, ki jo predstavlja ženska figura, ki drži v desnici grško vazo, z levico pa dviguje kipec egipčanskega faraona (sl. 4; Petru, Žargi, 1983, 32–33).

Odličen primer egipptomanije v umetni obrti predstavlja secesijski salon, tako imenovana "Egipčanska soba" na gradu Snežnik. Opremo salona sestavljajo: miza, štirje stoli, zofa, pisalna miza s stolčkom, vitrina, kredenca, mizica s skrinjico za dragocenosti, stojalo z bro-

nasto glavo faraona, lestenec in zavese. Vsi kosi pohištva so bogato okrašeni z lesenimi plastikami in bronastimi aplikami v obliki egipčanskih božanstev, sfing in doprsij faraonov. Pohištvo je okrašeno tudi z intarzijami in vstavljenim emajlom, ki posnema egipčansko fajanso. Med bogatimi rastlinskimi in živalskimi okrasi so tudi hieroglifski napisi, ki pa so zgolj okras in ne predstavljajo hieroglifskih zapisov. Izjema je na vitrini v hieroglifskih številkah dvakrat zapisano število 1906, ki verjetno pomeni letnico izdelave pohištva. Zavese in blago na stoli in zofi so okrašeni z izvezenimi stiliziranimi motivi iz staroegipčanske mitologije.

Kot lesene plastike in bronaste aplikacije so na pohištvu upodobljena naslednja egipčanska božanstva: Bit (čebela), simbol Spodnjega Egipta, Hator (ženska s templjem na glavi), helenistična inačica boginje Hator, matere vseh bogov pred pojavom Izide – boginje plesa, glasbe in ljubezni, Hor (sokol), vladar neba, božanstvo svetlobe, vladarjev zaščitnik in vladar sam, Knum (oven), lokalno božanstvo na otoku Elefantina na prvi brzici Nila pri Asuanu, čuvaj izvirov Nila, Mut (jastreb), Amnove žena, drugo božanstvo v tebanski triadi (Amon, Mut in Konsu), božanstvo Gornjega Egipta, Ra (krilata sončna plošča), sončno božanstvo, stvarnik, osebni bog vladarja in vladarske prestolnice Tebe v času Nove države, Sekmet (levinja), boginja vojne, vladarjeva spremljevalka na vojnem pohodu, skarabej (hrošč govnač), simbol sončnega božanstva Raja, ki vali sončno ploščo po nebesnem svodu, znamenje večnosti in ustvarjalne moči, Tot (ptica ibis), izumitelj pisave, zaščitnik pisarjev, števil in merjenja časa, Urej (kobra), simbol Spodnjega Egipta, zaščitnik vladarja in njegov simbol (Kajfež, 2000, 112–113).

Vitrina je okrašena s polstebroma, ki imata kapitela v obliki helenistične inačice Hatorine glave. Polstebra nosita dvojno preklado. Na prvi prekladi je božanstvo Mut z razprtimi krili, na tej prekladi je še niz enakih kipcev božanstva Hor v obliki sedečega sokola. Drugo preklado zapolnjuje krilata sončna plošča božanstva Raja, vrh vitrine pa zaključuje niz enakih upodobitev božanstva Ureja v obliki kobre.

Vitrina je s svojo obliko in okrasjem podobna okvirju niše v rimskodobnem mamisiju svetišča v Denderi. Mamisi je stavba, posvečena kultu učlovečenja božanstva. Omenjena stavba stoji v sklopu Hatorinega svetišča v Denderi v Zgornjem Egiptu in je bila zgrajena v 1. ali v začetku 2. stoletja. Ista niša je bila vzor za okvirja vrat v "Egipčanskih učilnicah" iz leta 1909, v bogato egiptizirani notranjosti šole v Berndorfu v Spodnji Avstriji, ki jo je dal zgraditi industrijalec Arthur Krupp za otroke delavcev v njegovi železarni v Berndorfu (Reissberger, 2000, 27, 31).

Pri stoli se je izdelovalec zgledoval pri pohištvi, odkritem v grobnicah vladarjev in dvorjanov iz časa Nove države. Zofa je podobna zofi, ki jo je leta 1880 zasnoval angleški oblikovalec Christopher Dresser, po-

Sl. 4: Alegorija arheologije na stropu stopnišča v Narodnem muzeju Slovenije (fototeka Narodnega muzeja Slovenije, foto: T. Lauko).

Fig. 4: Allegory of Archaeology on the ceiling of the National Museum of Slovenia's staircase (photo archives of the National museum of Slovenia, photo: T. Lauko).

memben viktorijanski oblikovalec pohištva, ki je v svoja dela vnašal egiptizirane prvine (Curl, 1994, 198–199). Kredenco, mizo in mizico za dragocenosti pokrivajo plošče iz rdečkastega asuanskega granita, imenovanega tudi sienit. Na posebnem podstavku stoji bronasta glava faraona s tako imenovano modro vojaško krono.

Posebno lep predmet v sobi je skrinjica za dragocenosti, ki je kakovosten izdelek umetne obrti. Na pokrovu je 36 cm dolg bronast kipec. Predstavlja golo plavalcko, ki v iztegnjenih rokah drži posodo v obliki race (sl. 5). Kipec je posnetek enako oblikovane lesene žlice za mazilo, ki jo hranijo v Egiptovskem muzeju v Kairu in je iz obdobja 18. dinastije (okoli 1370 pred Kristusom). Našli so jo v kraju Abu Gurab v depresiji Fajum in jo vpisali v inventarno knjigo muzeja leta 1889, kar bi lahko bilo v oporo pri datiranju izdelave snežniške skrinjice. Motiv gole plavalke z raco v rokah izvira verjetno iz novoegiptovske ljubezenske lirike ali iz sveta bajeslovnih podob, lahko pa predstavlja tudi boginjo Hator (Hamernik, 2000, 60; Kajfež, 2000, 13).

Pohištvo "Egipčanske sobe" na gradu Snežnik je izjemno kvaliteten izdelek umetne obrti, ki kaže na izdelovalčevo poznavanje staroegipčanske umetnosti in kul-

Sl. 5: Skrinjica za dragocenosti iz "Egipčanske sobe" na gradu Snežnik (foto: T. Kajfež).

Fig. 5: Chest for valuables from the "Egyptian room" at castle Snežnik (photo: T. Kajfež).

ture. Do sedaj še ni ugotovljeno, kje je bilo izdelano. Po izročilu naj bi zadnji lastnik gradu in posestva Snežnik, princ Hermann Schönburg Waldenburg, okoli leta 1926 prejel to pohištvo za opremo salona kot darilo poslovnega partnerja iz Aleksandrije. Salon so nato poimenovali "Egipčanska soba" (Hamernik, 2000, 60; Kajfež, 2000, 13).

Na koncu se posvetimo še zapuščini in delu arhitekta Jožeta Plečnika, ki je v mnogih delih uporabil oblike iz starega Egipta. V skupino, ki neposredno kažejo na egipčanski vzor, sodijo tudi nekatera dela v Ljubljani.

Ob urejanju Zoisove ceste v Ljubljani leta 1927, na Grabnu, zasutem nekdanjem obrambnem jarku, je Plečnik zasnoval spomenik baronu Žigi Zoisu, ki je bil gospodarstvenik, naravoslovec, tehnik, literat in velik podpornik prebujajoče se slovenske kulture na prelomu iz 18. v 19. stoletje. Plečnikova odločitev za spomenik v obliki piramide je bila nadvse primerna za tako osebnost, kot je bil baron Zois. Piramida simbolizira gomilo, v kateri je pokopan umrli, je torej velika kamnita gomila in simbol vzpona v nebo. Zoisova piramida je s svojo gradnjo iz grobo klesanih kamnov ter s konico iz enega kosa, okrašeno s štirimi "trni", prava vzporednica piramidi na Praškem gradu, ki jo je Plečnik zasnoval skoraj v istem času. Razlika med njima je v tem, da piramida na Praškem gradu stoji na zidanem podstavku, ljubljanska pa na tleh, rahlo vraščena v klanec Zoisove ceste (Hrausky, Koželj, Prelovšek, 1996, 53–54; Kajfež, 2006, 89).

Plečnik je nadaljeval svoj opus piramid z monumentalno piramido, vgrajeno v rekonstruirano obzidje rimske Emone. Pri prenovi se je dosledno držal načela, da ohrani obstoječe arheološke ostaline in jih svobodno interpretira le tam, kjer je bila njihova zgodovinska izpovednost manj

izrazita. Tako je nad vhodom v obzidju zgradil piramido, ki posnema motiv Cestijeve piramide v Rimu.

Plečnikova piramida je zgrajena iz masivnih beton-skih in kamnitih blokov, prvotno je bila pokrita z rušo in tako simbolizirala gomilo v pravem pomenu besede. Podobno simboliko sta predstavljali dve manjši zemljeni piramidi, ki ju je Plečnik postavil v parku za obzidjem, a se nista ohranili. Hkrati je bila to aluzija na grob Gottfrieda Semperja, nemškega arhitekta in pisca o arhitekturi, na evangeličanskem pokopališču za Cestijevo piramido v Rimu. S svobodno interpretacijo zgledov iz staroegipčanske in rimske arhitekture je Plečnik želel poudariti vtis antičnosti arheološkega spomenika.

Motiv Cestijeve piramide je ponovno uporabil pri portalu v obliki piramide nad stranskim vhodom v letno gledališče Križanke, 1952/56 (Hrausky, Koželj, Prelovšek 1996, 61–63; Kajfež, 2006, 90).

Obelisk je naslednja značilna staroegipčanska oblika, ki jo je Plečnik uporabil pri svojem delu, in sicer za spomenik Ilirskim provincam. Temo obeliska je arhitekt povzel po svojem učitelju Ottu Wagnerju, avstrijskem arhitektu, pionirju prehoda v moderno arhitekturo, in v obelisku posrečeno izrazil povezavo med staroegipčansko obliko in Napoleonom, osvajalcem Egipta.

Spomenik je bil postavljen v središče prostorskih osi na današnjem Trgu francoske revolucije leta 1929 v spomin Napoleonu in francoski upravi za zasluge pri razcvetu slovenske kulture. Plečnik je zasnoval 20 m visok vitek obelisk kvadratnega preseka brez za egipčanske obeliske značilnega piramidalnega zaključka. Zgrajen je iz grobo klesanih marmornatih kvadrov dimenzij 100 x 100 cm. Obelisk stoji na večjem kvadru, ki ga na vogalih obdajajo štirje kamniti stebri. Pozneje so bili dodani še štiri podobni stebri, ki poudarjajo stopnjevanje višine obeliska. Na južni strani je na četrtem kvadru obeliska pritrjena pozlačena bronasta glava personifikacije Ilirije, na nasprotni strani pa pozlačena bronasta glava Napoleona z lovorjevim vencem, deli kiparja Lojzeta Dolinarja. Na vrhu obeliska je pozlačen bakren grb Ilirije. Na vseh stranicah so vklesani napisi v slovenskem in francoskem jeziku (Hrausky, Koželj, Prelovšek, 1996, 35–36; Kajfež, 2006, 90–91).

Najizrazitejši primer egiptovskih odsefov je v Plečnikovem opusu vsekakor njegova vodna zapornica na Ljubljani. Zaključuje obzidani del korita reke in služi za uravnavanje vodostaja in pretoka vode skozi mesto. Ideja, da egipčanska arhitektura predstavlja kvalitete, kot so trdnost, solidnost in dolgotrajnost, je bila zelo primerna za objekte, kot so tovarne, železniške postaje, mostovi, podporni zidovi, zapori in drugo (Curl, 2005, 273). Tako je Plečnik zasnoval tehnični objekt kot hišo na vodi s tremi mogočnimi piloni, značilno obliko vhodnih stolpov v egipčanska svetišča Nove države. Zapornica daje vtis trdnosti in izraža moč prevladovanja vodne sile, predstavlja simbolni vhod v mesto, kot je pilon predstavljal vhod v egipčanska svetišča.

Sl. 6: Plečnikova zapornica na Ljubljani (foto: T. Kajfež).

Fig. 6: Plečnik's river barrier on Ljubljana (photo: T. Kajfež).

Mogočno zapornico s tremi visokimi piloni, ki opravljajo funkcijo regulacije pretoka, na vsaki strani dopolnjujeta manjša pilona, ki predstavljata vhodna portala v samo zapornico. Tradicijo antike na celotnem objektu izraža vrsta dekorativnih elementov, kot na primer zaključni strešni venci, kapiteli na vogalih pilonov ter posebej postavljeni nizki dorski stebri, ki nosijo posode z grifoni v etruščanski tradiciji (sl. 6; Hrausky, Koželj, Prelovšek, 1996, 126–127; Kajfež, 2006, 91).

Jože Plečniki ni nikoli obiskal Egipta. Ko se je leta 1892 kot mlad oblikovalec zaposlil v tovarni pohištva na Dunaju, je ob nedeljah obiskoval dunajske galerije in muzeje. Domišljijo mu je še posebej burila staroegipčanska umetnost, ki jo je spoznaval v egipčanski zbirki Umetnostnozgodovinskega muzeja (Hrausky, Koželj, Prelovšek, 2006, 11). Ob zaključku študija je kot najboljši diplomant v razredu profesorja Otta Wagnerja

prejel nagradno študijsko potovanje v Italijo in Francijo, ki ga je opravil konec leta 1898 in v prvi polovici leta 1899. V Rimu je končno videl prave egipčanske obeleške in Cestijevo piramido, ki velja za prototip evropskega koncepta piramide v egiptomaniji in katero je tudi sam upodobil v svoji spomeniški arhitekturi (Kajfež, 2006, 91).

Prisotnost starodavnega Egipta na Slovenskem ni nič nenavadnega, saj je bil ta prostor vedno del srednje-evropskega in sredozemskega kulturnega prostora. Kljub navidezni oddaljenosti je bilo v preteklosti veliko povezav, posebno v času, ko je predstavljal Trst za podonavsko monarhijo okno v širni svet. Pretok ljudi in blaga, ki je vodil iz Egipta v monarhijo, je do njene prestolnice Dunaja in cesarsko-kraljevih zbirk neizogibno potekal čez naše kraje. Tudi bližnja Italija je spodbujala občudovanje egipčanskega in pomenila bogat vir za obujanje prežitkov iz Egipta. In nenazadnje je Napoleon, osvajalec Egipta, zasedel slovenske dežele in v času francoskih Ilirskih provinc, kraljestva od Lienza do Dubrovnika z glavnim mestom v Ljubljani v letih 1809 do 1813, in tako sta prišla s francosko omiko in okusom tudi duh in slava starodavnega Egipta.

ZAHVALA

Zahvaljujem se prof. dr. Johannu Holaubek z Inštituta za egiptologijo Univerze na Dunaju in doc. dr. Ireni Lazar z Inštituta za dediščino Sredozemlja Znanstvenoraziskovalnega središča Univerze na Primorskem, ki sta me spodbudili k pisanju tega prispevka, slednja mi je še posebej pomagala z nasveti in predlogi. Zahvaljujem se tudi za nasvete Vesni Kamin z Inštituta za zgodovinske študije Znanstvenoraziskovalnega središča Univerze na Primorskem in doc. dr. Mateju Klemenčiču z Oddelka za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

EGYPTIAN REVIVAL IN SLOVENIA

Tomislav KAJFEŽ

SI-1000 Ljubljana, Župančičeva 4

SUMMARY

Owing to Napoleon the old Egyptian culture is asserted in all areas of art in the West. Egyptian elements were drawn from scientific research and from traditions, as well as the imagination of writers and travellers. In Europe it had already been present during the Roman period, however, a renewed discovery of Egyptian and egyptified motifs followed in the Renaissance period, becoming popular in art and architecture. The next wave of the use of old Egyptian motifs followed in the 18th century, when architects from the circle of the French Academy in Rome began to implement Egyptian elements into architecture. Yet Napoleon's expedition to Egypt in 1798 brought Europe a

precise picture of the ancient Egyptian art and architecture. Thus, innumerable examples of Egyptian revival – also known as Egyptomania – continued in the 19th century. The next great wave of Egyptomania can be seen after the discovery of Tutankhamen's tomb in 1922. The Slovene territory also followed Europe's artistic trends.

Key words: revived Egypt, art, architecture, design, Plečnik

VIRI IN LITERATURA

- Curl, J. S. (1994):** Egyptomania. The Egyptian Revival: a Recurring Theme in the History of Taste. Manchester – New York, Manchester University Press.
- Curl, J. S. (2005):** The Egyptian Revival, Ancient Egypt as the Inspiration for Design Motifs in the West. London – New York, Routledge Taylor & Francis Group.
- Hamernik, G. (2000):** Schloß Schneeberg – Grad Snežnik. V: Seipel, W. (ed.): Ägyptomanie, Europäische Ägyptenimagination von der Antike bis heute. Schriften des Kunsthistorischen Museums 3. Wien, Kunsthistorisches Museum Wien, 59–61.
- Hrausky, A., Koželj, J., Prelovšek, D. (1996):** Plečnikova Ljubljana, Vodnik po arhitekturi. Ljubljana, DESSA.
- Hrausky, A., Koželj, J., Prelovšek, D. (2006):** Jože Plečnik, Dunaj, Praga, Ljubljana. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Humbert, J. M. (2007):** Egypt and the Dwellings of the Dead in the 19th and 20th Centuries. A representative grammar of Egyptianising ornaments. V: Holaubek, J., Navrátilová, H., Oerter, W. B. (eds.): Egypt and Austria III, The Danube Monarchy and the Orient, Proceedings of the Prague Symposium, September 11th–14th, 2006. Prague, SET OUT.
- Kajfež, T. (2000):** Egipčanska soba na gradu Snežnik. Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 48, 2000, 1–2. Ljubljana, 112–114.
- Kajfež, T. (2006):** The Influence of Egypt on the Architecture of Jože Plečnik in Ljubljana. V: Holaubek, J., Navrátilová, H., Oerter, W. B. (eds.): Egypt and Austria II, Proceedings of the Prague Symposium, October 5th to 7th, 2005. Prague, SET OUT.
- Klavora, V. (2003):** Predel 1809. Avstrijsko-francoski vojni spopadi na slovenskem narodnostnem ozemlju. Celovec – Ljubljana – Dunaj, Mohorjeva založba.
- Klemenčič, M. (1998):** Francesco Robba in beneško baročni kiparstvo v Ljubljani. Ljubljana, Založba Rokus.
- Kopriva, S. (1989):** Ljubljana skozi čas, Ob latinskih in slovenskih napisih in zapisih. Ljubljana, Založba Borec.
- Menaše, L. (1994):** Svetovni biografski leksikon, Ljudje in dela v 27277 geslih. Ljubljana, Mihelač.
- Navrátilová, H. (2003):** Egyptian Revival in Bohemia 1850–1920. Orientalism and Egyptomania in Czech lands. Praha, SET OUT.
- Petru, P., Žargi, M. (1983):** Narodni muzej v Ljubljani. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 123. Ljubljana, Založba Obzorja v Mariboru.
- Piškur, M., Žitko, S. (1997):** Ljubljansko Navje. Ljubljana, DZS.
- Prahl, R. (2007):** Egyptianising Motifs on Tombs in the Czech Lands Around 1880: The Periphery of Egyptomania? V: Holaubek, J., Navrátilová, H., Oerter, W. B. (eds.): Egypt and Austria III, The Danube Monarchy and the Orient, Proceedings of the Prague Symposium, September 11th to 14th, 2006. Prague, SET OUT.
- Reissberger, M. (2000):** Die "ägyptischen Stilklassen" in Berndorf als Beispiel historistischer Aneignungspraxis, V: Seipel, W. (ed.): Ägyptomanie, Europäische Ägyptenimagination von der Antike bis heute. Schriften des Kunsthistorischen Museums 3. Wien, Kunsthistorisches Museum Wien, 27–58.
- Rozman, K. (1978):** Franc Kavčič/Caucig 1755–1828. Ljubljana, Narodna galerija.
- Šumi, N. (1961):** Ljubljanska baročna arhitektura. Ljubljana, Slovenska matica.
- Žitko, S. (1996):** Po sledih časa. Spomeniki v Sloveniji 1800–1914. Ljubljana, Debora.